

KENNISBASIS CULTUURONDERWIJS

versie 17 december 2010

Auteurs

Gootjes-Klamer, L.H.

Werkzaam bij de Gereformeerde Hogeschool Educatieve Academie Zwolle als hogeschooldocent cultuureducatie en beeldende vorming.

Groot-Reuvekamp, M.J.

Werkzaam bij Fontys Pedagogische Opleidingen, 's-Hertogenbosch als hogeschooldocent geschiedenis en cultuureducatie,

Huij, E.G.

Werkzaam bij werkzaam bij de Pedagogische Academie Hanze Hogeschool Groningen als hogeschooldocent beeldende vorming en cultuureducatie,

Klapwijk, L. Werkzaam bij Hogeschool Saxion Academie voor Pedagogiek en Onderwijs, als hogeschooldocent beeldende vorming en cultuureducatie.

INHOUD

1.	DE UNIEKE BIJDRAGE	3
2.	CULTUURONDERWIJS ALS CONCEPT	5
2.1	CULTUUR	5
2.2	DE DOMEINEN VAN CULTUURONDERWIJS	6
3.	BEROEPSTAKEN	FOUT! BLADWIJZER NIET GEDEFINIEERD.
4.	CULTUURONDERWIJS IN DE PRAKTIJK	12
4.1	KERNINDICATOREN VOOR CULTUURONDERWIJS	12
4.2	EXEMPELS VAN SAMENHANG	13
LITERATUUR		21
BIJLAGE 1: CULTURELE COMPETENTIES VAN DE LEERLING		FOUT! BLADWIJZER NIET GEDEFINIEERD.
BIJLAGE 2: CULTUURMONITOR EN KWALITEITSDRIEHOEK		FOUT! BLADWIJZER NIET GEDEFINIEERD.
BIJLAGE 3: BEGRIPPENLIJST		FOUT! BLADWIJZER NIET GEDEFINIEERD.

Een ieder heeft het recht om vrijelijk deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap, om te genieten van kunst [...]

Artikel 27, 1 van de Universele verklaring van de rechten van de mens

1. unieke bijdrage van cultuuronderwijs aan de ontwikkeling van kinderen

“De leraar primair onderwijs moet de kinderen helpen zich de culturele bagage eigen te maken die samengevat is in de kerndoelen voor het primair onderwijs en die elke deelnemer aan de samenleving nodig heeft om volwaardig te kunnen functioneren.” (www.bekwaamheidsdossier.nl)

Sinds de jaren 90 wordt het belang van cultuureducatie nadrukkelijk onderkend door beleidsmakers op zowel landelijk, provinciaal als gemeentelijk niveau. Vanuit het landelijk programma Cultuur en School (1998) heeft een continue stroom van onderwijsvernieuwingen, projecten en stimuleringsregelingen in het onderwijs zijn weg gevonden.

Cultuureducatie is op veel plaatsen verankerd binnen het onderwijs o.a. in kerndoelen en eindtermen, door de aandacht voor visie en plannen voor cultuureducatie en ICC'ers, Interne Cultuur Coördinatoren. Pabo's zijn ondersteund door Cultuurnetwerk Nederland om cultuureducatie een vaste plaats te geven in het curriculum.

Het begrip Cultuureducatie is in feite een beleidsterm voor alle educatieve activiteiten in en buiten het onderwijs die passen onder de noemers Erfgoed-, Kunst- en Media-educatie. Naast en in samenwerking met het onderwijs ontwikkelen ook musea, theatergezelschappen, muziekscholen, landelijke, provinciale en gemeentelijke culturele instellingen educatieve programma's om jong en oud actief, receptief en reflectief te laten deelnemen aan cultuur.

De culturele activiteiten die in het onderwijs plaatsvinden zijn in feite een onderdeel van cultuureducatie, maar dan in een schoolse setting waarin het leren en de ontwikkeling van kinderen centraal staan.

Daarom gebruiken we in deze kennisbasis de term Cultuuronderwijs.

Cultuuronderwijs heeft de unieke mogelijkheid, om de vele schoolvakken te verbinden en in brede samenhang aan te bieden en zo een bijdrage te leveren aan de culturele ontwikkeling van kinderen.

Cultuuronderwijs is het cement tussen de bouwstenen, het geeft samenhang aan het curriculum.

Cultuuronderwijs maakt ook verbinding met cultuureducatie buiten de school. De leraar maakt gebruik van de expertise van culturele instellingen.

Culturele ontwikkeling

In cultuuronderwijs staat de culturele ontwikkeling van kinderen centraal. Cultuuronderwijs levert een unieke bijdrage aan de culturele ontwikkeling van kinderen door de ontwikkeling van:

- talenten,
- culturele competenties,
- cultureel zelfbewustzijn,
- cultureel burgerschap.

Talenten

Een brede culturele basis is een voorwaarde voor de ontplooiing van talent. Elk kind beschikt over lef, nieuwsgierigheid en vertrouwen, mits het voor uitdagingen wordt gesteld die hem passen en die hem voeden in eigenwaarde bij het ervaren van talent. Goed onderwijs besteedt niet alleen aandacht aan instrumentele vaardigheden als lezen, schrijven en rekenen, het brengt leerlingen ook in contact met veelsoortige culturele activiteiten. Vanuit de visie op leren met 'hoofd, hart en handen' biedt cultuuronderwijs kansen tot het appelleren aan verschillende leer- en ontwikkelingsstijlen en het mobiliseren van het ontwikkelend vermogen van elk kind. Cultuuronderwijs biedt een betekenisvolle context waarin ieder kind zich vanuit eigenwaarde en authentieke kracht kan manifesteren.

Culturele competenties

Met cultuuronderwijs worden kinderen uitgenodigd om zich te verwonderen en zo hun onderzoekende en lerende houding waarmee ze de wereld verkennen te ontwikkelen. De kinderen leren in dit proces hun verbeeldings-, scheppings- en zeggingskracht ontwikkelen. (Vogelezang & Rokebrand 2008).

Culturele competenties van kinderen kunnen in onderwijs tot ontwikkeling worden gebracht als er aandacht wordt besteed aan culturele activiteiten waarin kennis, beleving en reflectie een plaats hebben.

Competenties die cultuuronderwijs kan helpen versterken zijn: vermogen tot samenwerken, zelfstandig werken, onderzoekend vermogen, creërend vermogen, reflectief vermogen, receptief vermogen, vermogen zich te presenteren. (Elsinga, 2008) Zie hiervoor de bijlage.

Cultureel zelfbewustzijn

In de visie van het project *Cultuur in de Spiegel* (zie H.2) gaat het bij cultuuronderwijs over hoe wij de wereld en elkaar waarnemen, over wat we doen, hoe we de wereld betekenis geven en waarde aan dingen hechten, hoe we onszelf beschouwen. Leerlingen leren door cultuuronderwijs op hun eigen cultuur te reflecteren. Ze stellen vragen over hoe ze hun leven ervaren, hoe ze ernaar kijken, wat ze ervan weten en van, wat ze erover denken. Het cultureel zelfbewustzijn is:

- persoonlijk (individueel);
- gemeenschappelijk (collectief, historisch)
- menselijk (universeel)

Het persoonlijke en collectieve zelfbewustzijn (het beeld dat mensen van zichzelf hebben, de manier waarop mensen zichzelf verbeelden, de manier waarop ze zichzelf begrijpen en kennen) bepaalt uiteindelijk hoe ze handelen. Het cultureel zelfbewustzijn groeit en verandert in de loop van een leven. Het onderwijs heeft de taak dit cultureel zelfbewustzijn bij kinderen tot ontwikkeling te brengen met inzet van de culturele basisvaardigheden (waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren) en de dragers van cultuur (brein, lichaam, voorwerpen, instrumenten, taal, beeld, audiovisueel, digitaal). (Van Heusden, 2010)

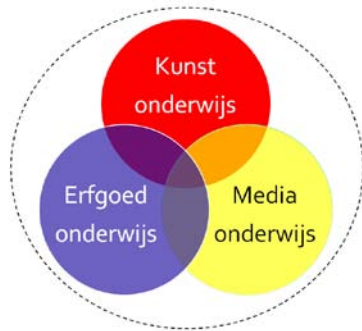
Cultureel burgerschap

De leraar moet kinderen op jonge leeftijd kennis laten maken met verschillende aspecten van cultuur in Nederland en in de wereld, en hen leren welke plaats cultuur inneemt in de samenleving en wat cultuur voor hen betekent zodat zij voldoende culturele bagage verzamelen om volwaardig in de samenleving te kunnen functioneren. Mediawijsheid is een belangrijk onderdeel van dit burgerschap: de huidige gemedialiseerde samenleving vraagt om vaardigheden in het kritisch omgaan met media en het zelf kunnen gebruiken van media om een boodschap over te brengen.

De maatschappij vraagt om jonge burgers die geleerd hebben om – op eigen wijze - nu en later actief deel te nemen aan het culturele leven. In de Nederlandse multiculturele samenleving is sprake van een veelkleurigheid, waarin de verschillende culturen, ieder in hun eigen ritme, een weg zoeken om te integreren met respect voor hun geschiedenis, levensbeschouwing, normen en waarden. Door uitwisseling kan er wederzijds begrip, contact en sociale cohesie ontstaan. Cultuuronderwijs kan worden ingezet om burgerschap te versterken en sociale cohesie te bevorderen, met de kanttekening dat er nog onvoldoende empirisch bewijs is dat aantoonde dat cultuuronderwijs dergelijke positieve effecten heeft op mens of maatschappij (www.cultuurnetwerk.nl 2010).

2 big ideas

Cultuuronderwijs is een onderwijsbenadering waarbinnen verschillende vakgebieden samenkomen. Binnen cultuuronderwijs maken leerlingen kennis met en verdiepen zij zich in cultureel erfgoed, kunst en/of media. Ook het genieten, leren beoordelen en zelf beoefenen hoort daarbij. In deze figuur wordt weergegeven dat cultuuronderwijs het brede gebied van alle leergebieden bestrijkt. De stippellijn geeft het hele terrein van alle vak- en vormingsgebieden weer. Daar waar erfgoedonderwijs, kunstonderwijs en mediaonderwijs elkaar al dan niet in combinatie met andere vak- en vormingsgebieden raken of bepaalde aspecten met elkaar delen, is sprake van cultuuronderwijs. Daarmee wordt een belangrijk uitgangspunt voor cultuuronderwijs zichtbaar: alle vak- en vormingsgebieden leveren een bijdrage aan cultuuronderwijs en cultuuronderwijs levert een bijdrage aan alle vak- en vormingsgebieden.

2.1 Cultuur

Om onderwijs in cultuur te kunnen geven, moet eerst het begrip cultuur duidelijker worden. Er zijn veel definities van cultuur. In de meest uitgebreide sociologische omschrijving omvat cultuur elke vorm van aangeleerd gedrag. In die definitie hebben ook dieren cultuur. Daarnaast is er een antropologische omschrijving van cultuur als 'alles wat mensen doen en maken'. In een meer sociologische betekenis kunnen we cultuur beschouwen als de leefstijl van een samenleving, samengesteld uit een mix van subculturen met hun geloven, gewoonten en gebruiken. Aan de leefstijl van een groep of gemeenschap ontleen mensen hun identiteit. Voor inzicht in de leefstijlen van het verleden kunnen we teruggrijpen op tradities, overleveringen en het materiële cultureel erfgoed. In deze klassieke definitie omvat cultuur de kunsten, cultureel erfgoed en de media (UNESCO 2002). Sinds 2009 loopt aan de RUG Rijks Universiteit Groningen het project *Cultuur in de Spiegel* olv van Barend van Heusden. Dit is een project in opdracht van het ministerie van OC&W waarin wordt samengewerkt met SLO en scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. In dit onderzoeksproject wordt gewerkt aan de beschrijving van een theoretisch kader en van een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs. De resultaten van *Cultuur in de Spiegel* worden verwacht in 2012. In dit onderzoek wordt de volgende definitie van cultuur gehanteerd: cultuur is een "cognitief proces van menselijk handelen". Ons gedrag wordt gestuurd vanuit ons geheugen. We gebruiken ons geheugen om de steeds veranderende werkelijkheid te (h)erkennen, er vorm en betekenis aan te geven. Cultuuronderwijs leert leerlingen omgaan met constante veranderingen die ze tegenkomen in hun persoonlijk leven, in de maatschappij en in de wereld. (van Heusden 2010) Volgens Van Heusden beschikken mensen over verschillende strategieën die ze in staat stellen met het verschil in verandering om te gaan. Deze verschillende strategieën zijn onze culturele basisvaardigheden. Het gaat dan om de volgende vier vaardigheden:

- Waarneming (zintuiglijk ervaren, voelen, ruiken, kijken, luisteren)
- Verbeelding (fantaseren, dromen, kunst, creativiteit, uitvinden)
- Conceptualisering (denken, filosoferen, verschijnselen onder één noemer brengen)
- Analyse (wetmatigheden, kenmerken en structuren onderscheiden)

De definitie van UNESCO vormt het uitgangspunt voor deze kennisbasis. In cultuuronderwijs gaat het over cultureel erfgoed, de kunsten en de media en hun samenhang met alle vak- en vormingsgebieden in het basisonderwijs.

Vanuit de theorie van *Cultuur in de Spiegel* nemen we de culturele basisvaardigheden over, omdat deze in het onderwijs in en met erfgoed, kunsten en media worden ingezet om kinderen verder te brengen in hun culturele ontwikkeling.

Met behulp van deze vier basisvaardigheden doen leerlingen zelf actief cultuurervaringen op, waarbij productie, receptie en reflectie een belangrijke rol spelen (zie H. 3).

2.2 De domeinen van Cultuuronderwijs

Hieronder bespreken we de essenties van erfgoed- kunst en mediaonderwijs. In hoofdstuk 4 geven we een aantal praktijkvoorbeelden waarin de verwevenheid van cultuuronderwijs met alle vak- en vormingsgebieden duidelijk wordt.

2.2.1 Erfgoedonderwijs

Erfgoededucatie is een onderwijsbenadering waarin materiële en immateriële sporen uit het verleden die in onze samenleving als waardevol worden beschouwd de belangrijkste instructiebron zijn (van Boxtel, 2009). Erfgoed kun je zien, voelen, horen en soms zelfs ruiken. Het gaat om objecten als gebouwen, monumenten, landschappen, archeologische vondsten, museale voorwerpen, archiefstukken, maar ook een lied of een volksverhaal kan erfgoed zijn. Erfgoed is altijd verbonden met het verleden, maar ook met de toekomst. Het gaat immers om sporen uit het verleden die we de moeite waard vinden om door te geven aan toekomstige generaties. Erfgoed is ook vaak verbonden aan een specifieke plaats. Erfgoedonderwijs is daarom ook vaak omgevingsonderwijs.

In een onderzoeksprogramma dat in 2009 van start ging aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam (www.onderzoekerfgoededucatie.nl) wordt gewerkt aan een theoretisch kader voor erfgoedonderwijs.

Van Boxtel, de Bruijn, Grever, Klein & Savenije (2010) noemen drie manieren waarop erfgoedonderwijs kan bijdragen aan de doelen van het primair en voortgezet onderwijs.

- Erfgoed kan op de eerste plaats een zinvolle bijdrage leveren aan een groot aantal schoolvakken en leergebieden. Het kunnen aanraken van authentieke objecten is voor kinderen heel motiverend. In erfgoedlessen is vaak volop gelegenheid tot verbeelding en inleving, wat bijvoorbeeld kan bijdragen aan een rijker beeld en een beter begrip van historische verschijnselen en periodes. Leerlingen kunnen aan de hand van erfgoed bovendien zicht krijgen op wat veranderd is en wat hetzelfde gebleven is. Dit draagt bij aan de ontwikkeling van historisch besef. Erfgoedlessen kunnen uiteraard ook bijdragen aan vakoverstijgende thema's en vaardigheden.
- Op de tweede plaats kan erfgoedonderwijs bijdragen aan burgerschapsvorming; aan een verantwoordelijke houding ten opzichte van de omgeving en ten opzichte van anderen. Door erfgoedonderwijs leren kinderen om te gaan met de culturele wereld van heden en verleden. Ze worden zich bewust van veranderingen en leren daarmee omgaan door deze waar te nemen, te verbeelden, te conceptualiseren en te analyseren. Ze krijgen daarmee zicht op het collectieve zelfbewustzijn van de samenleving en door daarop te reflecteren ontwikkelen ze hun persoonlijk cultureel zelfbewustzijn.
- Op de derde plaats kan erfgoedonderwijs dus bijdragen aan de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen. Het helpt leerlingen reflecteren op wie ze zijn, hoe ze zo geworden zijn, wat ze geloven en de moeite waard vinden.

Erfgoed wordt in de kerndoelen genoemd onder kerndoel 56: De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed. (Greven & Letschert, 2006)

2.2.2 Kunstonderwijs

“Het doel van kunsteducatie is niet enkel het verwerven van kennis van kunstobjecten en kunstprocessen, maar tevens het bestuderen van wat deze kunst objecten en processen bij de beschouwer bewerkstelligen: een proces van reflectie op de werkelijkheid” (Onderwijsraad 2006).

Via kunsteducatie maken kinderen, jongeren en volwassenen in school, in het verlengde daarvan of daarbuiten kennis met kunst en kunnen zij hun kunstzinnige talenten ontwikkelen. Kunsteducatie kent vele kunstvormen: muziek, dans, drama, beeldende kunst, architectuur, film en literatuur.

Het bovenstaande is ook uitgangspunt voor het kunstonderwijs in de basisschool. Vanwege het oriënterende karakter in deze fase van onderwijs staat dit domein bekend als Kunstzinnige Oriëntatie. Het aanbod van deze oriëntatie bevat in ieder geval kunstvormen vanuit beeldende kunst, dans, drama en muziek. Daarbinnen zijn drie samenhangende leerstrategieën te onderscheiden: actief, receptief en reflectief.

- **Actief (of productief):** zelf een kunstdiscipline beoefenen. Tijdens het proces van actieve kunstbeoefening leren kinderen zich al onderzoekend kunstzinnig uit te drukken, bijvoorbeeld door tekenen, boetsen, dansen, musiceren, toneelspelen. Al doende ontwikkelen zij kunstvakinhoudelijke kennis en verwerven zij kennis en vaardigheden over materialen, gereedschappen, technieken en instrumenten.
- **Receptief:** kunstbezoek, zoals tentoonstellingen bekijken en naar theater, muziek en dans- en filmvoorstellingen gaan. Het betreft ook het beleven van kunstuitingen van medeleerlingen of van voorstellingen binnen school: “het doet mij wat”. Deze kunstuitingen zorgen voor inspiratie voor het volgende actieve werkproces en dragen bij aan de kennisverwerving over bijvoorbeeld de kunstvorm. Leerlingen oefenen met passende terminologie en leren kenmerken te herkennen en te benoemen en ze werken met de basisvaardigheden waarnemen, conceptualiseren en analyseren. Het gebruik maken van een authentieke leeromgeving versterkt het leren.
- **Reflectief:** Om actieve en receptieve kunstbeoefening betekenis te verlenen, moet reflectie plaatsvinden op het eigen werk en dat van anderen. Reflectie omvat het innerlijk denkproces waarbij mensen hun handelen en denken beschouwen en analyseren. Zonder reflectie wordt er niet betekenisvol geleerd: het is het fundament voor zelfbewustzijn en identiteit. Het gaat bij reflectie zowel om reflectie op de kunstervaring, de inhoud ervan, als reflectie op elementen van het productieproces (materialen, gereedschappen, technieken en instrumenten). Ook is in reflectie aandacht voor de vraag waarom mensen bepaalde kunstproducten of kunstuitingen maken. Begrippen als “schoonheid”, “emotie” en “maatschappelijk belang” spelen daarin een rol. Alle basisvaardigheden komen bij reflectie aan bod. Taal en beelden zijn hierbij belangrijke middelen en andersom worden taal en beelden door reflectie ondersteund en versterkt. Daarnaast vindt reflectie ook plaats in het verbeelden, bijvoorbeeld in tekeningen, schilderijen, spel of een dramavoorstelling.

De combinatie van actieve, receptieve en reflectieve elementen vormt de essentie van kunstonderwijs.

Kunstonderwijs levert daarnaast een zinvolle bijdrage aan een aantal schoolvakken en leergebieden. Het onderwijs wordt daardoor meer samenhangend en mede daardoor betekenisvoller voor leerlingen. Maar voorop staat natuurlijk de authentieke bijdrage van kunstzinnige oriëntatie aan de ontwikkeling van kinderen.

Kunstonderwijs wordt in de kerndoelen genoemd onder de kerndoelen 54 en 55.

Kerndoel 54: De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.

Kerndoel 55: De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren. (Greven & Letschert 2006)

2.2.3 Mediaonderwijs

Mediaonderwijs leert mensen kundig en kritisch om te gaan met (massa)media, zowel met de klassieke media (kranten, radio, tv) als met nieuwe media (internet, gaming, msn). Mediaonderwijs draagt bij tot grotere 'mediawijsheid'. De Raad voor Cultuur (2005) omschrijft dit begrip als de kennis en vaardigheden waarmee burgers zich bewust kunnen bewegen in een gemedialiseerde samenleving. De toegenomen noodzaak van mediawijsheid hangt sterk samen met de ontwikkeling van nieuwe technologieën. Deze technologieën stellen mensen in staat om snel en gemakkelijk beelden te creëren, kopiëren, manipuleren, wissen, projecteren en vermenigvuldigen. Om goed om te gaan met de nieuwe technologieën is het belangrijk dat burgers mediawijs zijn.

Het begrip mediawijsheid kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden.

- Vanuit de defensieve invalshoek: Mediawijsheid in de zin van bewustwording van gevaren van nieuwe media. De media vormen in deze interpretatie een bedreiging voor de samenleving en jongeren zouden daarvoor gewaarschuwd moeten worden. Mediaonderwijs komt in deze interpretatie voort uit de pedagogische behoefte kinderen tijdig hierin op te voeden, met als doel hen te beschermen tegen ongewilde effecten.
- Vanuit de positieve benadering: Mediawijsheid als het benadrukken van de ongekende mogelijkheden van de nieuwe media en het belang van actieve deelname van jongeren daaraan. Niet de bedreigingen, maar juist de mogelijkheden van media zouden het vertrekpunt van educatie moeten zijn.

In mediawijsheid zijn daarnaast de deconstructieve en de constructieve benadering te onderscheiden. Deconstructie slaat op het analyseren van media om achterliggende processen en gedachten bloot te leggen. Dit leidt tot een bepaald bewustzijn en kritisch denken over media. Met behulp van een aantal kernvragen van *The center for Media Literacy* kunnen kinderen mediaboodschappen analyseren.

(www.medialit.org/reading-room/key-questions-guide-young-children).

- Wie heeft het gemaakt?
- Wat is het doel? (informerend, vermaken, overtuigen, aan het denken zetten, etc)
- Hoe is het gemaakt? (techniek, vormgeving)
- Wat wordt weergegeven en weggelaten? (realiteit, normen, waarden, visies, stereotypen)
- Welke betekenissen heeft het voor mij en anderen?

Daarnaast is het belangrijk dat kinderen zelf mediaboodschappen leren construeren.

Deconstructie en constructie gaan bij voorkeur samen: het zelf construeren van mediaboodschappen veronderstelt dat leerlingen kunnen deconstrueren en het productieproces draagt ertoe bij dat kinderen kritischer worden. Constructie en deconstructie hangen dus met elkaar samen en versterken elkaar.

(Groenendijk, Huizinga & Torenhaar 2009)

Zowel bij de constructie als de deconstructie spelen de culturele basisvaardigheden waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren naast reflecteren een belangrijke rol in het kritisch omgaan met de media.

In de visie van het project *Cultuur in de Spiegel* wordt de term *media* in een andere betekenis gebruikt. Hier zijn de media de "dragers van cultuur", alle middelen die kunnen worden ingezet om te kunnen waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren. Hieronder vallen uitingen van het lichaam (beweging, klank, rituelen), voorwerpen (kleding, instrumenten, gerechten), taal (gesproken en geschreven, verhalen, boeken, teksten, poëzie), grafische media (foto's, film, tekeningen, schema's, film).

Leraren moeten zich bewust zijn van de essentie van deze opvatting van media als dragers van cultuur die worden ingezet binnen cultuuronderwijs.

In deze kennisbasis sluiten wij voor de definitie van mediaonderwijs aan bij de hiervoor genoemde definitie van de Raad voor Cultuur.

Mediaonderwijs is geen apart vak, maar wordt ingezet bij diverse leergebieden.

In H. 4 geven we enkele voorbeelden van mediaonderwijs in samenhang met erfgoed- en kunstonderwijs

3 nadere uitwerking van de big ideas

Om cultuuronderwijs te kunnen verzorgen moet de leraar beschikken over drie typen van kennis:

- kennis van de doelen/visies op cultuuronderwijs,
- kennis van de kennis/vaardigheden/inzichten die leerlingen binnen cultuuronderwijs verwerven
- kennis van onderwijsleerstrategieën waarmee beoogde leerdoelen bereikt kunnen worden en eventuele misconcepties overwonnen kunnen worden.

Deze typen van kennis past de leraar toe in een aantal beroepstaken, die zijn beschreven in het Handboek Cultuureducatie (Vogelezang, De Groot-Reuvekamp & Hagenaars 2009, p. 24) Voor de startbekwame leraar noemt het handboek de volgende beroepstaken: ¹

- A. inspireren als cultuurdrager en cultuuroverdrager
- B. ontwikkelen van een visie op cultuuronderwijs
- C. ontwerpen van activiteiten voor cultuuronderwijs

A. Inspireren als cultuurdrager en cultuuroverdrager

De leraar heeft enig zicht op de wereld van de professionele kunsten, de amateurkunst, de geschiedenis van het dorp of de stad, de verhalen en kwaliteiten van de bewoners in de wijk of buurt waar de kinderen wonen en naar school gaan. De leraar heeft kennis van de (digitale) media waarmee kinderen opgroeien en kan daar zelf verantwoord mee omgaan. Tegelijkertijd mag verwacht worden dat de leraar zelf op enigerlei wijze participeert in het culturele leven, bijvoorbeeld door musea, voorstellingen en concerten te bezoeken en door op de hoogte te zijn van actuele ontwikkelingen in cultuur en maatschappij. De leraar kan kinderen vanuit de verschillende domeinen van cultuuronderwijs in contact brengen met de culturele dimensie en hen interesseren voor verschillende culturele uitingsvormen.

Alleen een goed onderlegde cultuurdrager kan een cultuuroverdrager voor kinderen zijn en is in staat zijn rijk cultuuronderwijs te verzorgen. Dat betekent dat de leraar kennis heeft van de verschillende cultuurperioden in de geschiedenis. (zie hiervoor de kennisbasis geschiedenis)

Als cultuurdrager en cultuuroverdrager heeft de leraar kennis van de doelen van cultuuronderwijs en van de kennis/vaardigheden/inzichten die leerlingen binnen cultuuronderwijs verwerven. Zie hiervoor H. 1 en 2 van deze kennisbasis.

B. Ontwikkelen van een visie op Cultuuronderwijs

Hierbij gaat het om de kennis van visies op cultuuronderwijs. (Zie H.2) Vanuit deze kennis ontwikkelt de leraar een persoonlijke visie op cultuuronderwijs in het primair onderwijs. Hij kan cultuuronderwijs koppelen aan de onderwijsvisie van de school. Hij weet wat de unieke bijdrage is van cultuuronderwijs en is in staat dit in een visie te verantwoorden en hier binnen de school vorm aan te geven. De leraar primair onderwijs is zich bewust van zijn eigen ontwikkeling, houding en gedrag ten aanzien van cultuur en heeft oog voor de diversiteit van cultuur. Hij bezit een vocabulaire om zijn eigen cultuurbelevingen en ervaringen te verwoorden. Daartoe houdt de leraar, als onderdeel van het persoonlijk bekwaamheidsdossier, een cultuurportfolio, bij.

C. Ontwerpen van activiteiten voor cultuuronderwijs

¹ Voor de vakbekwame leraar die zich verdiept heeft in cultuuronderwijs komen worden daar nog een aantal taken aan toegevoegd:

- Onderzoeken naar aanleiding van vragen uit het werkveld
- Coördineren van cultuureducatieve activiteiten
- Verwerven van inhoudelijk vakmanschap
-

De leraar kan activiteiten voor cultuuronderwijs ontwerpen, uitvoeren en evalueren. Hij kan, vanuit zijn eigen persoonlijke betrokkenheid ten aanzien van cultuur, een veilige leeromgeving creëren en kinderen enthousiasmeren en stimuleren om het onbekende aan te gaan en grenzen te verleggen binnen cultuuronderwijs. Hij is zich daarbij bewust van zijn voorbeeldfunctie.

In deze beroepstaak komen alle drie de typen van kennis samen.

- Kennis van de doelen/visies op cultuuronderwijs

De onderwijskundige visie van de school en van de leraar zijn bij het ontwerpen van cultuuronderwijs essentieel. De visie op cultuuronderwijs is ook gebaseerd op de kennis van actuele ontwikkelingen in de leer- en ontwikkelingspsychologie die geleid hebben tot nieuwe visies over het leren van kinderen. Voor cultuuronderwijs gaat het dan vooral om concepten waarbij leerlingen actief en zelfstandig kunnen leren in een rijke leeromgeving. Belangrijk daarvoor zijn kennis van authentiek leren en sociaal constructivisme, de leerstijlen van Kolb en theorieën over meervoudige intelligentie. Een belangrijk uitgangspunt voor cultuuronderwijs is, dat kinderen zich het best ontwikkelen en het meeste leren, als activiteiten worden afgestemd op een diversiteit aan leerstijlen en intelligenties. Zie hiervoor ook de kennisbasis Generiek.

- Kennis van de kennis/vaardigheden/inzichten die leerlingen binnen cultuuronderwijs verwerven

Het ontwerpen van cultuuronderwijs vereist dat de leraar kennis heeft van alle vakinhouden en leerlijnen, kennis van kinderen en leerstijlen. Voor deze kennis verwijzen we naar de kennisbases van de vakken en Generiek). De leraar heeft specifiek kennis van de doelen van erfgoed- kunst- en mediaonderwijs (zie hiervoor H 2.2). De leraar weet hoe hij binnen cultuuronderwijs bijdraagt aan de ontwikkeling van culturele competenties en de basisvaardigheden (zie H. 1 en 2 en bijlage 1). Om zicht te krijgen op de culturele ontwikkeling van leerlingen begeleiden leraren de leerlingen in het bijhouden van hun persoonlijke cultuurportfolio. Hierin komen presentaties van de ontwikkelingen van hun talenten, bewijzen van cultuur deelname, reflecties op cultuurervaringen en bewijzen van ontwikkelingen in de culturele vaardigheden.

- kennis van onderwijsleerstrategieën waarmee beoogde leerdoelen bereikt kunnen worden en eventuele misconcepties overwonnen kunnen worden.

Bij het ontwerpen van cultuuronderwijs maakt de leraar gebruik van de vakdidactieken van andere vakken, zoals bijvoorbeeld de geografische vierslag, het multiperspectief en het beeldvormingsschema vanuit de didactieken voor aardrijkskunde en geschiedenis. Vanuit de kunstzinnige vakken staan de leraar verschillende kijk- en luisterwijzers en analyseschema's ter beschikking. (Aerts, 2007, p. 61: Educatief Ontwerpen). Zie hiervoor ook de kennisbasis Beeldende Vorming.

Voor het ontwerpen van activiteiten in cultuuronderwijs werkt de leraar samen met de ICC-er (Interne Cultuurcoördinator) en lokale partners in de regio van zijn school. Hij kent de culturele kaart (culturele instellingen, ondersteunende instellingen en andere externe culturele partners) van de schoolomgeving en weet welke samenwerkingsmogelijkheden er zijn. De samenwerking met lokale partners biedt mogelijkheden om kinderen te laten onderzoeken in een authentieke leeromgeving.

Het creëren van een rijke leeromgeving, binnen en/of buiten school, die vanuit meerdere zintuigen kan worden waargenomen, (basisvaardigheid waarnemen) is van groot belang. De leraar richt zijn onderwijs zo in dat het de kinderen uitdaagt om de vele facetten van het culturele spectrum te verkennen, te onderzoeken en zich erin te verdiepen.

Bij het ontwerpen van cultuuronderwijs hoort ook dat de leraar in staat is misconcepties te herkennen en te weerleggen. Over cultuur bestaan veel misconcepties, die soms behoorlijk hardnekkig kunnen zijn. We noemen er enkele:

- In landen zoals Egypte hebben ze zo'n rijke cultuur, dat hebben we in Nederland niet.
- Cultuur is voor oude mensen.

- Wij deden thuis niet aan cultuur, meer aan sport.
- Cultuur is een linkse hobby.

4. context; cultuuronderwijs in de praktijk

Zoals is beschreven in H1 heeft cultuuronderwijs de unieke mogelijkheid, om de vele schoolvakken te verbinden en in brede samenhang aan te bieden en zo een bijdrage te leveren aan de culturele ontwikkeling van kinderen.

In dit hoofdstuk benoemen we vanuit de 7 SBL-competenties de kernindicatoren die specifiek zijn voor cultuuronderwijs en die aangeven over welke kennis en vaardigheden en persoonskenmerken de leraar moet beschikken om cultuuronderwijs te kunnen verzorgen.

We besluiten deze kennisbasis met drie praktijkvoorbeelden.

4.1 Kernindicatoren voor Cultuuronderwijs

(Vogelezang, de Groot-Reuvekamp & Hagenaars, 2009 – p. 26,27)

De indicatoren 1 t/m 15 in de linkerkolom behoren tot het basisniveau van de leraar.

De indicatoren 16 t/m 30 in de rechterkolom geven het verdiepingsniveau aan.

Interpersoonlijk competent	
1 Je benoemt jouw rol en aandeel in het aanbieden van cultuuronderwijs aan kinderen. 2 Je gebruikt je eigen ervaringen om kinderen uit te nodigen tot gesprek over hun eigen culturele ervaringen. Je hanteert daarbij interactie en communicatievormen die alle kinderen zo veel mogelijk tot hun recht laten komen.	16 Je kunt binnen de taak van cultuurcoördinatie leerlingen en collega's motiveren, inspireren, informeren en begeleiden. 17 Je kunt een planmatige manier van aanpak voor interactie met collega's en personen uit het culturele netwerk van de desbetreffende basisschool bedenken.
Pedagogisch competent	
3 Je hebt kennis van de cultuurbeleving van kinderen. 4 Je herkent de diverse verschijningsvormen van cultuur die in je stagegroep aanwezig zijn en je hebt daarbij aandacht voor diversiteit (talent, religie, herkomst, sekse, sociale verschillen) en processen van identiteitsvorming, zingeving en waardeontwikkeling.	18 Je kunt de pedagogische opvatting van de school vertalen naar een eigentijdse visie op cultuuronderwijs. 19 Je kunt vanuit je ontwikkelde visie op cultuuronderwijs een vertaling maken in activiteiten en een voorstel doen voor inbedding in het onderwijsprogramma.
Vakinhoudelijk & didactisch competent	
5 Je laat kinderen zien en ervaren dat cultuur zich op velerlei manieren manifesteert. 6 Je kunt culturele educatieve activiteiten ontwerpen en uitvoeren, waarbij vakoverstijgend wordt gewerkt, met een variatie aan werkvormen en materialen in een rijke culturele leeromgeving. 7 Je kunt vanuit kennis en visie ten aanzien van cultuuronderwijs een culturele educatieve activiteit voor jouw groep verantwoorden in relatie tot de ontwikkeling van kinderen van groep 1 t/m 8.	20 Je verantwoordt je vakinhoudelijke en didactische opvattingen op basis waarvan je culturele educatieve activiteiten ontwerpt en uitvoert. Daarbij maakt je gebruik van relevante, actuele en methodische inzichten. 21 Je ontwerpt culturele educatieve activiteiten die aansluiten bij het schoolprogramma van de school / groep en waarmee je werkt aan vakoverschrijdende doelen en recht doet aan culturele diversiteit.
Organisatorisch competent	
	22 Je kunt vanuit de vraag van de school projecten op het gebied van cultuuronderwijs selecteren, initiëren, organiseren. Je kunt activiteiten met en voor kinderen

	naar cultuurinstellingen organiseren, met een reële inschatting hoe collega's, ouders en anderen daarbij ingezet kunnen worden.
Competent in samenwerken met collega's	
8 Je informeert, inspireert en motiveert collega's vanuit je rol als cultuur(over)drager. 9 Je neemt constructief deel aan de ontwikkeling en uitvoering van het schoolbeleid voor cultuuronderwijs.	23 Je kunt in gesprek met collega's binnen en buiten de school persoonlijke opvattingen ten aanzien van de inhoud en de plaats van cultuuronderwijs op de desbetreffende basisschool op een constructieve wijze kenbaar maken.
Competent in samenwerken met de omgeving	
10 Je kent de culturele kaart (culturele instellingen, ondersteunende instellingen en andere externe culturele partners) van de schoolomgeving. 11 Je werkt vanuit de onderwijsvisie van de school samen met culturele instellingen ten behoeve van de ontwikkeling van kinderen. 12 Je hebt kennis van de cultuurdeelname in de thuissituatie van de leerlingen, informeert je over hun culturele achtergronden en benut cultuurverschillen onder andere ten behoeve van identiteitsvorming en waardeontwikkeling.	24 Je kunt als contactpersoon fungeren tussen de instellingen en de school, je kunt overleggen en duidelijk aangeven wat gewenst en mogelijk is in samenwerking tussen school en culturele instelling en je kunt (hulp)vragen uit de school inventariseren. 25 Je bent je bewust van cultuurverschillen tussen culturele instellingen en de basisschool en gaat hierover in gesprek wanneer dat nodig is.
Competent in reflectie	
13 Je reflecteert op je eigen beginsituatie ten aanzien van cultuur. 14 Je kunt onder woorden brengen wat cultuurdrager en cultuuroverdrager zijn voor jou betekent in relatie tot je toekomstige rol als leraar. 15 Je beschrijft jouw ideale visie op cultuuronderwijs, je benoemt wat daarbinnen jouw sterke en zwakke punten zijn.	26 Je kunt verwoorden hoe jouw visie en ten aanzien van cultuuronderwijs zich heeft ontwikkeld en hoe jouw persoonlijk werkconcept met cultuuronderwijs is gerelateerd aan je visie op onderwijs. 27 Je kunt verwoorden wat voor kinderen op cultureel gebied belangrijk is en vanuit welke normen en waarden en onderwijskundige opvattingen je daar zelf vorm aan geeft (rekening houdend met de eigentijdse ontwikkeling van het kind, omgevingsfactoren en moderne media). 28 Je kunt via onderzoek een bijdrage leveren aan innovatie en ontwikkeling op het gebied van cultuuronderwijs, waarbij je systematisch reflecteert en evalueert. 29 Je kunt vanuit jouw persoonlijk vakmanschap een bijdrage leveren aan innovatie en ontwikkeling op het gebied van cultuuronderwijs, waarbij je systematisch reflecteert en evalueert. 30 Je relateert je persoonlijk inhoudelijk vakmanschap aan meningen en opvattingen van kunstenaars en/ of andere deskundigen op het gebied van cultuuronderwijs

4.2 Exempels van samenhang

Cultuuronderwijs kent een veelheid aan doelen en effecten. Kort samengevat:

Cultuuronderwijs draagt bij aan de culturele ontwikkeling: kinderen ontwikkelen hun talenten, culturele competenties, cultureel zelfbewustzijn en burgerschap en ze leren de culturele basisvaardigheden te gebruiken.

Onderwijs over erfgoed versterkt de binding met het verleden en het historisch besef.

Kunstonderwijs vergroot de kunstzinnige en creatieve vermogens van leerlingen, verschaft

kennis en inzicht in kunstvormen en geeft de middelen om een gemotiveerde keuze te maken uit het kunstaanbod en actief deel te nemen aan het culturele leven. Mediaonderwijs leert leerlingen kundig en kritisch om te gaan met (massa)media, zowel met de klassieke als met nieuwe media. Vanuit erfgoed-, kunst- en mediaonderwijs brengt cultuuronderwijs samenhang aan tussen de vakken. Het is het “cement tussen de stenen”.

Cultuuronderwijs krijgt in scholen vorm

- in reguliere lessen waarin kunst, erfgoed en media worden verbonden met vakinhouden van bijvoorbeeld aardrijkskunde, geschiedenis, taal of rekenen.
- in het bijwonen van culturele manifestaties, zoals voorstellingen, tentoonstellingen of concerten in en buiten de school
- in projecten waarin erfgoed, kunst, en media een rol spelen.

We besluiten deze kennisbasis met drie praktijkvoorbeelden van projecten, waarin duidelijk wordt hoe cultuuronderwijs samenhang aanbrengt tussen de vakken en bijdraagt aan de culturele ontwikkeling van kinderen.

Meer goede voorbeelden van projecten zijn te vinden op <http://www.projectloketcultuur.nl/>

4.3.1 Van Ganzenveer tot muis

Een project over de uitersten van het boekenspectrum voor groep 3 en 4 van het basisonderwijs. Een voorbeeld van een project voor cultuuronderwijs waarin de samenhang tussen erfgoed-kunst en mediaonderwijs zichtbaar wordt. In dit project wordt gewerkt aan doelstellingen voor Nederlands, handschrift, beeldend vormen, drama, techniek en geschiedenis.

Beschrijving van het cultuurproject	Van ganzenveer tot muis is een gezamenlijk project van de bibliotheek Uden en het Museum voor Religieuze Kunst. De bibliotheek laat de leerlingen en leerkrachten kennis maken met de allernieuwste verschijningsvorm van het boek en begeleidt hen in het maken van een digitaal prentenboek. Het museum belicht de andere kant, het handwerk, het handschrift, het fysieke boek. Het museum laat de leerlingen hier niet alleen kennis mee maken, iedere klas gaat ook een uniek boek maken. Bibliotheek en museum laten zo de kinderen proeven aan de uitersten van het boeken spectrum.
doelgroep	Groep 3 - 4
Start/aanleiding	In groep 3-4 leren leerlingen lezen. Ook wordt regelmatig voorgelezen.
Domein: erfgoed/kunst/media/	Erfgoed, kunst en media
Vorm en duur Les/project/lessenserie/	4 à 5 weken
Inhoud / Korte beschrijving	Een bezoek aan het Museum voor Religieuze Kunst Leerlingen maken zelf een middeleeuws boek, dat door het klooster gebonden wordt. Workshop digitale prentenboeken voor de leraar Leerlingen maken een digitaal prentenboek ondersteund door de bibliotheek
Doelen/kerndoelen/ cultuuronderwijs/ vaardigheidsdoelen	Kerndoelen 2, 5, 9, 44, 51, 54, 56 Nederlands: - ontwikkelen en stimuleren van de taalontwikkeling door digitale boeken planmatig in te zetten - stimuleren van plezier in het lezen en schrijven van verhalen, gedichten en informatieve teksten. - De leerlingen leren naar inhoud en vorm korte teksten te schrijven - Ontwikkeling van woordenschat Techniek - De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik. Ze ervaren dit bij het maken van een gebonden boek en bij het maken van een digitaal prentenboek Geschiedenis

	- kennismaking met verhalen en boeken van vroeger - besef ontwikkelen van de waarde van oude boeken, - inzicht in verschillen en overeenkomsten tussen boeken in verschillende periodes. - kennis van en ervaring met voorwerpen en gebouwen van vroeger, zoals de ganzenveer en het klooster Kunstzinnige oriëntatie - gebruik van beelden, muziek, taal, spel en beweging en digitale media om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren - kijken/luisteren naar en praten over eigen werk en dat van hun groepsgenoten met aandacht voor verschillen in ontwerp, vormgeving en presentatie.
Werkwijze/activiteiten tijdens het project	• Monnikenwerk in het museum en op school De leerlingen bezoeken het Museum voor Religieuze Kunst en worden voor even een monnik (of zuster) en gaan monnikenwerk verrichten. Bij binnenkomst in het museum worden ze allemaal in een habijt gestoken. Vervolgens krijgen zij een kort filmpje te zien over een middeleeuws handschrift, over wie bij het maken van een handschrift betrokken waren en hoe het geheel werd ingebonden. (Waarnemen) Na de presentatie van dit filmpje gaan de kinderen aan lange reftafels zelf aan het werk. Ze schrijven een sierlijke, gotische letter in inkt met een ganzenveer. (Verbeelden) Hierna mogen de leerlingen (met handschoenen aan) in een echt boek (een Graduale of gezangenboek) bladeren en krijgen zij nadere instructies over wat perkament is. Tot slot zien zij een tweede filmpje, over het binden en restaureren van boeken. Na afloop krijgen de leerlingen de vellen met geschreven letters mee naar school, waar ze de letters verder versieren met kleurpotlood of verf. Twee weken na het museumbezoek worden de vellen bij het museum afgeleverd, zodat ze gebonden kunnen gaan worden. Dit boek is in de klas aanwezig, voordat met het tweede deel van het programma 'het digitale prentenboek' begonnen wordt. Tevens krijgt de school een digitale versie. • Digitaal prentenboek (verbeelden) Voorafgaand aan het werken met digitale boeken in de klas volgt de leerkracht een workshop over het maken van digitale boeken met het programma Easiteach. Voor de scholen die niet met dit programma werken wordt een alternatief geboden. De introductie van dit onderdeel vindt plaats door een medewerker van de bibliotheek die samen met de kinderen de digitale versie van hun eigen prentenboek bekijkt. Daarna kiezen ze een prentenboek uit waar ze zelf een digitale versie van gaan maken. Dit wordt een aantal keren voorgelezen, goed bekeken en besproken. Als de kinderen de verhaallijn goed kennen kiest ieder kind een fragment om zelf te tekenen. De leerkracht praat met de kinderen over wat ze getekend hebben (conceptualiseren) en bedenkt met hen teksten die de kinderen later zelf inspreken. Tekeningen en teksten worden samengevoegd tot een digitaal boek dat de kinderen samen kunnen bekijken en beluisteren. De kinderen kunnen ook zelf een verhaal verzinnen om een digitaal boek van te maken. Een andere mogelijkheid is, dat de kinderen een bestaand of een zelfverzonnen verhaal naspelen. De kinderen die geen rol spelen maken kleding en decors, zodat ieder kind een aandeel kan leveren. De leerkracht maakt digitale foto's van het dramaspel, die daarna weer in een digitaal boek worden samengevoegd. Kinderen spreken de bijpassende teksten in die ook toegevoegd worden. Op deze manier zijn kinderen bezig met het verbeelden in verschillende dragers van cultuur: gesproken en geschreven taal, tekeningen, spel en digitale media.
Afsluiting van het project Presentaties / resultaten van leerlingen	Bespreking van het proces: vonden de kinderen het leuk om een digitaal boek te maken, was het makkelijker of moeilijker dan ze dachten, is het geworden zoals de bedoeling was, is er goed samengewerkt, heeft iedereen een bijdrage geleverd. Wat was er leuker: het met de hand maken van een Initiaal met pen en inkt op mooi papier of het maken van een digitaal boek. Welk boek is het mooist geworden? Wat ga je het langst bewaren? (conceptualiseren en analyseren) Als afsluiting leest de groep het boek dat zij het mooist vinden, papier of digitaal.

Hoe wordt het geleerde of de ontwikkeling van het kind vastgelegd?	Het resultaat is zichtbaar in het gebonden boek en het digitaal prentenboek met eigen werk van de leerlingen. Leerlingen kunnen hun eigen werk opnemen in hun (digitaal) cultuurportfolio.
Welke kennis en vaardigheden heeft de leraar nodig om dit project te geven?	De leraar - heeft kennis van de doelen van erfgoed- kunst- en mediaonderwijs en kan deze vertalen naar doelgerichte activiteiten met leerlingen in groep 3-4 - weet hoe boeken in middeleeuwse kloosters geschreven werden - kan taal- en schrijfontwikkeling bij leerlingen stimuleren - kan zelf werken met de technieken om een digitaal prentenboek samen te stellen - kan leerlingen laten werken met de vier culturele basisvaardigheden
Welke bijdrage levert dit project aan de culturele ontwikkeling van kinderen?	Leerlingen ontwikkelen hun talenten en het schrijven, uiten van gevoelens, werken met traditionele en digitale media. Ze ontwikkelen de culturele basisvaardigheden waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren. - Erfgoed: ze bezoeken erfgoed in de eigen omgeving en ervaren hoe het leven in een middeleeuws klooster kon zijn (inleving) en worden zich bewust van veranderingen in de huidige samenleving. Dit legt een basis voor cultureel burgerschap. - Kunst: ze zijn actief, receptief en reflectief bezig met schrijven, boeken maken (traditioneel en digitaal), tekenen en drama. - Media: ze leren hoe boodschappen vroeger werden overgebracht en hoe dat nu gaat en ze doen daar zelf ervaring mee op. Alle culturele competenties komen aan bod.
Bronnen en links voor (aanvullende) informatie over dit project	http://www.stichtingc.nl/nieuwsbrief/Microsoft-Word---Lesbrief-van-ganzenveer-tot-muis_100358.pdf http://www.museumvoorreligieuzekunst.nl/ http://www.obuden.nl/ Geraadpleegd 9 december 2010

4.3.2 Strokartonfabriek "De Toekomst"

Een voorbeeld van een project voor cultuuronderwijs voor de bovenbouw waarin de samenhang tussen kunstonderwijs en erfgoedonderwijs zichtbaar wordt. In dit project wordt gewerkt aan doelstellingen voor Nederlands, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, beeldend vormen en techniek.

Beschrijving van het cultuurproject 	In dit project staan zowel de strokkartonfabriek 'De Toekomst', als het strokkarton centraal. De leerlingen brengen een bezoek aan het vervallen fabrieksgebouw. Ze ervaren van dichtbij het enorme formaat van de fabriek en dit bezoek is de start voor allerlei onderwijsactiviteiten, zoals het zelf maken van papier. Strokkarton is uitgangspunt voor materiaal en techniek. Dit project werd uitgevoerd door: Eexterbasisschool
Doelgroep	Midden- en Bovenbouw
Start/aanleiding	"De Toekomst" De fabriek is niet meer in gebruik en in ruïneuze staat, maar heeft in het verleden van Scheemda een belangrijke plaats ingenomen. De leerlingen van de school zijn allemaal bekend met het gebouw. Er is veel te doen geweest over de herbestemming van het gebouw. Slopen of bewaren? Deze vraag biedt een goede aanleiding voor erfgoedonderwijs vanuit de eigen omgeving, waarbij bewust worden van de eigen omgeving en leren waarden hand in hand gaan.
Cultuuronderwijs:	Kunst- en erfgoedonderwijs

erfgoed/kunst/media	
Vorm en duur Les/project/lessenserie/	Project van enkele weken
Inhoud / Korte beschrijving	Via het project "strokarton" leren leerlingen hoe belangrijk en veelzijdig papier en karton zijn. Zij ervaren het belang van de vervallen, gesloten strokartonfabriek in hun eigen woonplaats. In het project brengen de leerlingen een bezoek aan het oude fabrieksgebouw. Zij ervaren het formaat van het gebouw en worden zich bewust van de slechte staat en de herbouw. Zij leren antwoord geven op de vraag; waarom bewaren we dit gebouw voor de toekomst? (Waarnemen, conceptualiseren en analyseren) Op school worden verschillende onderwijsactiviteiten gekoppeld aan dit bezoek. Niet alleen staat daarbij het gebouw centraal, maar ook het proces van karton en papier maken. Er wordt beeldend gewerkt bij de verwerking van karton en papier tot kunstwerken. (Verbeelden)
Doelen/kerndoelen/ cultuuronderwijs/ vaardigheidsdoelen	Kerndoelen 4, 24, 44, 47, 51, 52, 54, 55, 56 Nederlands - De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten over kartonproductie en het werken met karton Rekenen - De leerlingen leren praktische en formele rekenwiskundige problemen op te lossen en redeneringen helder weer te geven in het werken met tekeningen en plattegronden van de fabriek. - De leerlingen leren meten en leren te rekenen met eenheden en maten, zoals lengte, omtrek en oppervlakte met de plattegrond van de fabriek. Techniek - De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik. Ze ervaren dit met papier scheppen. Aardrijkskunde - De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders, in binnen- en buitenland, vanuit de perspectieven landschap, wonen, werken, welvaart, en cultuur: Waarom was er in Scheemda een strokartonfabriek? Wat was de betekenis voor de werkgelegenheid? Waarom is het een bijzonder gebouw? (architectuur, materiaalgebruik) Geschiedenis - De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen (het gebouw, teksten, de gastspreker) en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren. - De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de tijd van burgers en stoommachines: de industriële revolutie en de gevolgen voor industriële productie, arbeidsomstandigheden en verstedelijking. Kunstzinnige oriëntatie - De leerlingen leren beelden, taal en materialen en technieken te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. - De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren. Leerlingen ontdekken en ervaren van samenhang tussen verschillende vakken zoals beeldende vorming, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, Nederlands en techniek en hoe je ze allemaal nodig hebt om te leren over erfgoed en kunst.
Werkwijze/activiteiten tijdens het project	Er is een bezoek aan de fabriek, waar foto's worden genomen en waar metselverbanden van de gevel worden nagetekend. (waarnemen – verbeelden) De foto's dienen op de school als uitgangspunt voor het beeldend werken in de klas. (waarnemen) De inhoud (strokarton) geeft ook aanleiding tot beeldend werken met karton. (verbeelden) Er zijn lessen over architectuur en plattegronden lezen en maken. (waarnemen – verbeelden) Er is een gastles door oud- werknemers van de fabriek. (waarnemen)

	Er wordt gewerkt in groepen bij het gezamenlijk maken van een kunstwerk van eierdozen. (verbeelden) Er wordt papier door de leerlingen geschept. (verbeelden) Er worden door leerlingen teksten gelezen over kartonproductie en het werken met karton. (waarnemen) Er wordt door leerlingen beeldend gewerkt met karton. (verbeelden)
Afsluiting van het project Presentaties / resultaten van leerlingen	De leerlingen presenteren hun gezamenlijk kunstwerk van eierdozen. De leerlingen tonen hun zelfgemaakte schudkokers. De leerlingen tonen het eigen boekje, gemaakt van zelf geschept papier De leerlingen tonen hun grote hoeden van karton, die door de leerlingen als 'levende objecten' tijdens de slotexpositie. Deze kunstwerken worden met elkaar besproken. (conceptualiseren) Ze kijken terug naar de doelen van de les. Zijn ze zichtbaar in het resultaat/product? De leraar benoemt in deze bespreking met de leerlingen de doelen. (analyseren)
Hoe wordt het geleerde of de ontwikkeling van het kind vastgelegd?	In de resultaten is zichtbaar of de leerlingen greep hebben gekregen op techniek, vaardigheden en inhoud van het project. De resultaten worden vastgelegd inde cultuurportfolio's van de leerlingen.
Welke kennis en vaardigheden heeft de leraar nodig om dit project te geven?	De leraar: - heeft kennis van de doelen van erfgoed- en kunstonderwijs en kan deze vertalen naar doelgerichte activiteiten met leerlingen - kan de ontwikkeling van het cultureel zelfbewustzijn stimuleren en laten verbeelden. - kan gebruik maken van de culturele omgeving (kennis van lokaal erfgoed, in dit geval het gebouw De Toekomst, kennis van de geschiedenis van de fabricage van strokarton) - heeft kennis van de tijd van de industriële revolutie in Nederland - heeft kennis van ruimtelijke inrichting van de omgeving: landschap, wonen en werken - kent het werken in een creatief proces - kan inspireren tot creatieve uitingen van kinderen. - kan informatie over verschillende architectuurstijlen en uitingen van professionals opzoeken en door kinderen laten ervaren. - kennis van papier en papier maken - kennis van beeldend werken met papier - is vaardig in het werken met papier en karton.
Welke bijdrage levert dit project aan de culturele ontwikkeling van kinderen?	Leerlingen ontwikkelen het cultureel bewustzijn door zich te verdiepen in de plaatselijke strokartonfabriek (de historie, het formaat, het belang en de huidige staat en toekomst van het vervallen gebouw). Het behoud van dit gebouw heeft lange tijd in de regio ter discussie gestaan. De betrokkenheid en daarmee het leren, wordt versterkt door het bezoek aan de fabriek en foto's te laten maken. Ze ontwikkelen van basisvaardigheden: waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren. Verbeelden gebeurt n.a.v. het gebouw en vanuit de veelzijdigheid van karton. Erfgoed: - Leerlingen verwerven kennis over worden zich bewust van de waarde van erfgoed in de eigen omgeving - De leerlingen leren begrijpen welke afwegingen gemaakt kunnen worden bij het bewaren van sporen uit het verleden. Kunst: ze zijn actief, receptief en reflectief bezig met het creatieve proces met papier naar aanleiding van hun ervaringen met de fabriek. Kinderen laten hun talenten zien en presenteren zichzelf. Ze laten zien dat ze verschillende culturele basisvaardigheden beheersen en dat ze zichzelf kunnen uitdrukken in de verschillende media. Ze leren dat je kunt leren van het verleden en dat het geleerde op meerdere manieren getoond kan worden. Ze leren anders kijken

	en beoordelen. Alle culturele competenties komen aan bod. Doordat leerlingen respect krijgen voor de geschiedenis van het cultureel erfgoed ontwikkelen ze hun cultureel burgerschap.
Bronnen en links voor (aanvullende) informatie over dit project	http://www.kunststationcultuur.nl/front/index.php?id=116&gids_from1=40 Geraadpleegd 5 december 2010

4.3.4 “Dit ben ik”

Een voorbeeld van een project voor cultuuronderwijs waarin de samenhang tussen kunstonderwijs en mediaonderwijs zichtbaar wordt. In dit project wordt gewerkt aan doelstellingen voor Nederlands, techniek, muziek, beeldende vorming en drama.

Beschrijving van het cultuurproject	Het project start met workshops verzorgd door een kunstenaar van BIK (Beroepskunstenaar in de klas). Van hem leren kinderen hoe ze videoclips kunnen maken. Daarna volgen lessen over zelfportretten. Leerlingen gaan kijken hoe mensen zelfportretten maken in verschillende cultuurperiodes en stijlen. (waarnemen) Daarna gaan ze zelfportretten maken in verschillende media en oefenen ze met allerlei emoties in de portretten. Het proces wordt gefilmd en tenslotte maken de leerlingen een persoonlijke videoclip met als titel: "Dit ben ik." (verbeelden)
Doelgroep	groep 8
Start/aanleiding	De leerlingen in groep 8 zijn bezig met afscheid nemen en zich voor te bereiden op hun nieuwe school. Daar moeten zij zichzelf straks presenteren in wie ze zijn en wat ze kunnen. Om daar vast in te oefenen en zelfvertrouwen op te bouwen kiest de leraar het project: "Wie ben ik".
Cultuuronderwijs: erfgoed/kunst/media	Kunst- en Mediaonderwijs
Vorm en duur Les/project/lessenserie/	Project van 6 weken
Inhoud / Korte beschrijving	Via het project "film in de klas" leren kinderen kritisch kijken naar filmopnames, ze leren opnames te maken en korte scènes uit te spelen met drama en emotie. Ze ervaren hoe belangrijk muziek bij het beeld is en hoe je teksten "in kunt plakken". In een aantal lessen werken de leerlingen aan het thema: "Wie ben ik". In die lessen kijken ze naar wat ze zelf kunnen. In het al ontwikkelde cultuurportfolio zien kinderen al waar ze goed in zijn en wat ze graag over zichzelf willen tonen. Om uit te vinden hoe ze dat kunnen doen onderzoeken ze met elkaar hoe andere mensen portretten van zichzelf maken of door anderen over zichzelf laten maken. Daardoor ontdekken ze welke stijl hen het meeste aanspreekt. In de lessen wordt naar voorbeelden gekeken van portretten van mensen zowel in beelden als in muziek en theater. Bij drama wordt geoefend in het uitdrukken van verschillende emoties en verschillende vormen van presenteren. De kinderen werken in groepen om elkaars portret te maken in een videoclip. In beelden, woorden, muziek, filmfragmenten kunnen ze tonen wie ze zijn. Als afsluiting worden de clips aan elkaar gepresenteerd en krijgen de kinderen feedback op hun presentatie.
Doelen/kerndoelen/ cultuuronderwijs/ vaardigheidsdoelen	Kerndoelen: 2, 44, 54, 55 Nederlands: - De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken met aandacht voor inhoud, doel en publiek, plannen en reflecteren. Techniek - De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik: ze leren werken met digitale media

	voor het maken van een zelfportret in een videoclip. Kunstzinnige oriëntatie - Ontdekken hoe je op verschillende manieren een zelfportret kunt maken met gebruik van taal, spel, beelden, muziek en digitale media - Bewust worden van kenmerken van jezelf en hoe je die kunt presenteren. - Maken van zelfportret waarin tenminste twee kenmerken van jezelf herkenbaar zijn. - Bewust worden dat je een persoonlijke stijl hebt in je presentatie. Leerlingen ontwikkelen de basisvaardigheden: waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren. Leerlingen ontdekken en ervaren van samenhang tussen verschillende vakken zoals muziek, beeldende vorming, drama, Nederlands, techniek en hoe je ze allemaal nodig hebt om jezelf als persoon te kunnen laten zien.
Werkwijze/activiteiten tijdens het project	Er wordt gewerkt in groepen van 4 leerlingen. Na de gezamenlijke start en de inspiratie lessen werken leerlingen zelfstandig aan de realisatie van de videoclip. Voor de technische ondersteuning kan het aan te raden zijn iemand in te schakelen, zoals een conciërge of een ouder die ervaring heeft met het maken van videoclips of een student van een ICT-opleiding, die dit wellicht als stage kan doen.
Afsluiting van het project Presentaties / resultaten van leerlingen	De leerlingen presenteren hun videoclip en bespreken het resultaat met elkaar. Ze kijken terug naar de doelen van de les. Zijn ze zichtbaar in het resultaat/product? De leraar benoemt in deze bespreking de doelen en bewaakt dat de videoclips op basis van de doelen worden geanalyseerd. Tevens laat hij de leerlingen reflecteren op hun creatieve proces. Leerlingen werken aan de vaardigheden conceptualiseren en analyseren. De clips kunnen worden vertoond op de een afscheidsavond met de ouders en leerlingengroep van groep 8.
Hoe wordt het geleerde of de ontwikkeling van het kind vastgelegd?	In de resultaten is zichtbaar of de leerlingen greep hebben gekregen op techniek, vaardigheden en inhoud van het project. Leerlingen nemen de clip op in hun digitale cultuurportfolio. Suggestie: leerlingen zouden tijdens hun basisschoolloopbaan ieder jaar een zelfportret kunnen maken, aangevuld met een beschrijving van "wie ben ik". In het cultuurportfolio krijgen ze zo een mooie impressie van hun ontwikkeling.
Welke kennis en vaardigheden heeft de leraar nodig om dit project te geven?	De leraar: - heeft kennis van de doelen van kunst- en mediaonderwijs en kan deze vertalen naar doelgerichte activiteiten met leerlingen in groep 8 - kent de vier culturele basisvaardigheden en de dragers van cultuur. - kent het werken in een creatief proces - kan de ontwikkeling van het cultureel zelfbewustzijn stimuleren en laten verbeelden. - kan kinderen leren respect te hebben voor elkaars cultuur en cultuuruitingen. - kan gebruik maken van de culturele omgeving (BIK kunstenaars, filmmakers) - kan inspireren tot creatieve uitingen van kinderen. - kan informatie over verschillende cultuur stijlen en uitingen van professionals opzoeken en door kinderen laten ervaren.
Welke bijdrage levert dit project aan de culturele ontwikkeling van kinderen?	Kinderen laten hun talenten zien en presenteren zichzelf . Ze laten zien dat ze verschillende culturele vaardigheden beheersen en dat ze zichzelf kunnen uitdrukken in de verschillende media. Ze leren kritisch kijken naar het medium film omdat ze nu weten hoe je kunt manipuleren met beeldmateriaal, teksten en muziek in een film. Zo leren ze anders kijken en beoordelen. Alle culturele competenties komen aan bod. Door het kritisch omgaan met de media ontwikkelen de leerlingen hun cultureel burgerschap.
Bronnen en links voor (aanvullende) informatie over dit project	http://www.filmindeklas.nl/afscheid.html Geraadpleegd 8 december 2010

Literatuur

- Aerts, E. van, Hendriks, A., Lavoir, N. van de, Tuit, J. & Tongeren, C. van (2007). *Cultuur InZicht. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen.
- Bamford, A. (2007). *Netwerken en verbindingen: arts and cultural education in the Netherlands*.
- Boxtel, C. van (2009) *Geschiedenis, erfgoed en didactiek*, Erfgoed Nederland.
- Boxtel, C. van, Bruijn, P. de, Grever, M., Klein, S, en Savenije, G. Dicht bij het verleden, wat kunnen erfgoedlessen bijdragen aan het leren van geschiedenis? in: *Kleio, tijdschrift van de vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland, nummer 7, jaargang 51*. (2010)
- Critical Friends, (2009) *Ontmoetingen tussen school en cultuur*, een uitgave van OCW,
- Elsinga, A. (2008). *C - zicht: Werken met culturele competenties*. Arnhem: Edu-Art Gelderland
- Gootjes-Klamer, L.H. Nieuwenhuizen, M. van. (2011) *Basisboek Cultuureducatie*. Noordhoff Groningen
- Greven, J en Letschert, J. (2006) *Kerndoelen Primair onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Groenendijk, T., Huizinga, J. en Torenaar, A. *Lessen in mediawijsheid, Onderzoek naar effecten van lessen in mediawijsheid en ICT in het kunstonderwijs*, Instituut voor de Lerarenopleiding, Universiteit van Amsterdam, 2009
- Heusden, B. van (2010) *Cultuur in de Spiegel, naar een doorlopende leerlijn cultuureducatie*, Groningen.
- Hoorn, M. van, Haanstra F., Groot, B. de (1998) *Inventarisatieonderzoek Cultuur en School*.
- Jong, T.de, & Joolingen, W. R. van (1998). *Scientific discovery learning with computer simulations of conceptual domains*. Review of Educational Research, 68, 179-202
- Mols, P. (2010) *Dossier ICC*, Cultuur Netwerk Nederland, Utrecht.
- Onderwijsraad (2006), *Onderwijs in Cultuur, Versterking van Cultuureducatie in primair en voortgezet onderwijs*, Den Haag
- Oostdam, R. e.a. (2007) *Het nieuwe leren in basisonderwijs en voortgezet onderwijs nader beschouwd: een verkenningsnotitie voor het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en wetenschap* uitgevoerd door het SCO-Kohnsteamm Instituut, Faculteit der Gedragswetenschappen, Universiteit van Amsterdam.
- Raad voor Cultuur (2005). *Mediawijsheid, de ontwikkeling van nieuw burgerschap*. Den Haag
- Rass, A. (2009) *Grond onder mijn voeten, een verzameling van ervaringen uit het leertraject 2008-2009 in het kader van het project "Cultuur in de spiegel"*. SLO, Enschede.
- Vogelezang, P, Poll, J. 2009), *Cultuurmonitor Primair Onderwijs. De kwaliteit van cultuureducatie*, Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

Vogelezang, P., Groot-Reuvekamp, M. de & Hagenars, P. (2009) *Handboek Cultuureducatie in de Pabo, Van basis naar Verdieping*, Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

Vogelezang, P. & Rokebrand, F. (2008) *Op weg naar de kunst (van het) verankeren....* Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht

Wollmann, A.S. (2010), *To learn, but how to learn, an overview on current child development and learning theories and their view on arts and Cultural education, including an outline of studies testing the theories main statements*, - concept.

http://www.colloque2002symposium.gouv.qc.ca/h4v_presentation_an.htm, geraadpleegd op 26 september 2010

<http://www.cultuurnetwerk.nl/cultuureducatie/cultuurindespiegel.html>, geraadpleegd op 26 september 2010

<http://tule.slo.nl/>, geraadpleegd op 28 oktober 2010

www.lerarenweb.nl, geraadpleegd op 21 november 2010

http://www.bekwaamheidsdossier.nl/cms/bijlagen/PO20_mei.doc, geraadpleegd op 1 december 2010

<http://www.onderzoekerfgoededucatie.nl/> geraadpleegd op 5 december 2010

<http://www.medialit.org/reading-room/key-questions-guide-young-children>, geraadpleegd op 5 december 2010

<http://www.projectloketcultuur.nl/> , geraadpleegd op 10 december 2010